

Det gode liv

Grundbogen side 8-51

Fagligt om *Det gode liv*

Gennem hele historien har mennesket stræbt efter at leve godt. Det indebar først og fremmest, at man fik sine basale behov opfyldt. Det er faktisk de behov, der fremgår af artikel 25 i FN's *Verdenserklæringen om Menneskerettigheder* fra 1948: "Enhver har ret til en sådan levestandard, som er tilstrækkelig til hans og hans families sundhed og velvære, herunder føde, klæder, bolig og lægehjælp og de nødvendige sociale goder og ret til tryghed i tilfælde af arbejdsløshed, sygdom, uarbejdsdygtighed, enkestand, alderdom eller andet tab af fortjenstmulighed under omstændigheder, der ikke er selvforskyldt."

Hvor disse rettigheder respekteres, kan man med rimelighed tale om, at mennesker lever et godt liv. Men der fordres mere end blot opfyldelse af de biologiske behov. – Som Jeppe Aakjær (1866-1930) skrev i en strofe i *Den jyske lyng* fra 1905:

"- Sært som min hede er menneskets krav;
brød skaber ikke hans lykke alene;
mæt ham med velstand: før nogen ved af,
skælver hans hjerte i suk efter – stene."

I dag inddrager vi også mere immaterielle faktorer som betingelser for et godt liv. Det kan fx være fred i riget, frihed, værdighed, ligestilling, lighed for loven og medbestemmelse.

Lykke

For mange af nutidens mennesker vil "det gode liv" være synonymt med begrebet lykke.

Sproghistorisk er ordet lykke ret sent kommet ind i vores sprog, og oprindeligt havde det en noget anden betydning, end den vi benytter i dag. Fra folkeviserne kender vi ordet i betydningen skæbne. "Den skal have den onde lykke, den gode ikke kan få," hedder det. Fra denne betydning har ordet gennem århundreder udviklet sig til at betegne en tilstand af intens glæde og tilfredshed.

Da man imidlertid nok er klar over, at lykkefølelsen er mere eller mindre kortvarig, vil man ofte slække på forventningerne og anse tilfredshed for at være nok til at konstituere det gode liv. Ser man på de undersøgelser af lykkebegrebet, der er foretaget, bliver man klar over, at de udspurgte for det meste taler om tilfredshed med den øjeblikkelige tilværelse. Det er det, der får Danmark til at fremstå som det lykkeligste land i verden. Folk er tilfredse.

Denne indstilling er ganske ny i vores historie. For nogle hundrede år siden ville vi aldrig have kunnet svare på sådan et spørgsmål. Kirken definerede det gode liv, og folk forstod definitionen mere eller mindre rigtigt. Den dybe ydmyghed, som man kunne (kan?) møde hos dybt religiøse mennesker, medfører, at disse personer forsager alt, som for mere letlevende er årsag til lykkefølelse. Til gengæld forventer de troende at opnå den fuldkomne lykke på den anden side af døden. Det ekstreme eksempel er islamiske selv-

mordsbombere. Også i så yderligtgående tilfælde er der tale om, at "det gode liv" såvel som "den gode død" er foreskrevet af myndigheder – i dette tilfælde den pågældende trosretnings præster, paver og hellige skrifter.

Hvem bestemmer?

De betingelser, der skal til, for at man kan kalde en tilværelse for et godt liv, bestemmes i dag nok mest af den enkelte. Men op gennem historien har det som oftest været myndigheder af en eller anden art, som fastlagde, hvad et godt liv skulle omfatte. Disse myndigheder kunne i de ældste tider være stormænd og slaveejere. Senere kunne det være kongen og adelen, kirken og dem, som man ansatte som lærere. Disse instanser foreskrev almindelige mennesker, hvordan de skulle leve, for at det skulle gå dem og hele samfundet godt.

Når myndighederne på den måde blandede sig i, hvordan mennesker skulle leve deres liv, hang det sammen med opfattelsen af, at den enkeltes handlinger kunne få betydning for hele samfundet. Dette blev især vigtigt i stærkt religiøse tider. Her kunne man frygte, at Guds vrede ville ramme hele samfundet – det enkelte individ betød ikke noget særligt. I krigstid, og måske især når større epidemier hærgede, kunne det opfattes som Guds straf over nogen, der ikke levede på den rigtige måde. Den slags individer – fx hekse og troldkarle – måtte man skille sig af med. De måtte udstødes af samfundslegemet.

Til at regulere tilværelsen hos den enkelte havde man endvidere lovene, som jo blev skabt af myndighederne. At bryde loven var brud på "det gode liv." Og sådanne lovbrudere måtte man isolere ved at fængsle dem, eller de måtte helt udstødes ved henrettelse.

Hvad blev der bestemt?

Ofte kan man direkte aflæse, hvad myndighederne krævede fx i læseplaner, moralske skrifter og prædikensamlinger. Men før den slags blev almindeligt, rådede der også udbredt enighed i samfundet med hensyn til, hvad det gode liv var.

I de ældste tider og frem til vikingetidens afslutning (se grundbogen side 16-19) blev betingelserne fastsat gennem en fælles opfattelse af, hvad der skulle til for at fremskaffe de ting, der dækkede de basale behov. Man forsøgte at berige sig, så man kunne sikre sin egen og familiens kår bedst muligt. Det betød også, at alt, hvad der kunne bidrage hertil, kom med i betingelserne for et godt liv, nemlig faktorer som styrke, mod, tapperhed, og andre egenskaber der kunne hjælpe individet til at fremskaffe de nævnte ting. Når det udviklede sig til et hierarkisk samfund, skyldtes det i høj grad, at højere status gav sikkerhed for den trygge tilværelse, der var betinget af, at "rigdom" var til stede – og denne indstilling har vel egentlig ikke ændret sig gennem historien. Den trives udmærket ved siden af andre faktorer, som i tidens løb kom med som grundlag for det gode liv.

For vikingerne var det gode liv herudover betinget af forholdet til slægten – *ætten*. Man var i høj grad bevidst om, at hvad der ramte ætten af godt eller ondt, ramte hele slægten. I sin yderste konsekvens betød det bl.a., at enhver var forpligtet til at hævne en uret eller et drab, som havde ramt en i familien.

Et godt liv var endvidere betinget af en god død – dvs. en død, der satte livet i relief for eftertiden. Man skulle simpelthen huskes. Denne optagethed af eftermælet skal ses i for-

bindelse med, at dette var den eneste form for udødelighed, man kunne være nogenlunde sikker på, og som man selv havde indflydelse på. Troen på krigernes genopstandelse i Valhal har sikkert ikke været særlig udbredt, men eftermælet var det, der aldrig døde.

En stor del af befolkningen bestod i vikingetiden af trælle. Af dem forventedes det, at de levede et flittigt og lydigt liv. Gjorde de ikke det, kunne de være henvist til deres ejeres forgodtbefindende med henblik på eventuelle straffeforanstaltninger.

I middelalderen, da kristendommen blev almindeligt udbredt, ændrede forholdene sig ganske dramatisk. Det kristne budskab om ydmyghed, lydighed og næstekærlighed stod i grel modsætning til oldtidens idealer. Det tog da også sin tid, før den indstilling for alvor slog igennem i Norden, men efterhånden fik kirken mere magt – specielt gennem den internationale organisering, den stærkt hierarkiske opbygning og – af særlig betydning: videnmonopolet, som blev båret af læse- og skrivekyndighed. På disse faktorer grundede den katolske kirke sin magtstilling og kunne herfra foreskrive samfundet de normer, som kirken anså for grundlaget for det gode liv.

Middelalderen er blevet kaldt "troens tidsalder" med henvisning til den magt, kirken besad, til at foreskrive normerne for folks tilværelse – og til at forvente, at folk godkendte dette. De mennesker, der i deres forvildelser gjorde oprør mod kirkens position, kunne udelukkes fra sakramenterne og dermed fordømmes til den evige ild – og det var der ikke mange, der foretrak.

Det ejendommelige er, at vi ikke rigtig ved, hvad almindelige mennesker i middelalderen selv tænkte og mente om, hvad et godt liv var. Idealerne mangler. Manglen på social mobilitet forhindrede, at der opstod ambitioner ud over de selvfølgelige: at man skulle være sit arbejde bekendt og være stolt af det.

I renæssancen – på Christian 4.s og hans nærmeste efterkommeres tid (grundbogen side 10-11 og 20-25) havde kirken stadigvæk definitionsretten på det gode liv. Men der var alligevel sket en forandring. Den meget fastlåste situation, i hvilken middelalderens mennesker befandt sig, var under opløsning. Hvor man hidtil havde anset verdens orden for uundgåelig og uforanderlig og ethvert forsøg på af pille ved denne opfattelse som kætteri, blev der nu åbnet for en tilladelig nysgerrighed. At skaffe sig ny viden – inden for de grænser, der fastsattes af kirken, var tilladt – og Jorden blev rund, nye kontinenter blev opdaget, mennesket selv blev undersøgt, Bibelen blev oversat, og der blev endda sat spørgsmålstegn ved pavekirkens monopol.

Idealet for det gode liv var stadigvæk de principper, som kirke og kongemagt havde fastlagt gennem middelalderen, men nu medtog man faktorer som almindelige skolekunderskaber: læsning, skrivning og regning som forudsætninger for et godt liv.

Teknik – og især våbentechnik – blev udviklet, og med den større dødstrussel fulgte også større diskussion vedrørende krig og fred. Det blev en absolut betingelse for det gode liv, at fyrsterne sørgede for, at der var fred i landet. At dette krav sjældent blev opfyldt er en anden sag, men man ser tydeligt fx i kirkens salmer, at det var det, man søgte.

Fra valgkongedømmets tid og op til indførelsen af arve-enevælden i 1660 (se grundbogen side 26-31) skete der en radikal ændring i samfundet. Fra tidligt at have været et horisontalt samfund med nogenlunde lighed mellem borgerne, blev det forvandlet til en vertikalt ordnet organisation, hvor hierarkiet var fast og synligt. Øverst: magtens mænd i stat og kirke, nederst: de subsistensløse. I enevælden var der indbygget en vis mulighed for social mobilitet. Man kunne forbedre sine kår og endda springe over classeskel – så fx

en borgerlig kunne blive adlet og dermed stige opad i samfundet. Der bliver på den måde plads til ambitioner, og disse bliver i nogen grad anset for et gode: det er tilladt at stræbe opad. Betingelsen for sådan en opadstigen var flid og omhu parret med uddannelse, og det blev så den slags faktorer, der udgjorde grundlaget for det gode liv. Men det var stadig i høj grad kirken, der fastsatte normen for den adfærd, som konstituerede dette liv.

Hans Egedes møde med det grønlandske samfund viser netop konflikten mellem enevoldssamfundets vertikale samfundsstruktur og inuitternes flade struktur, hvor alle stort set er lige. Samtidig viser det, hvordan den europæiske opfattelse krævede lydighed, men også flid og stræben over for grønlændernes mere afslappede livsform.

Med industrialiseringen (se grundbogen side 32-37) og indførelse af dampmaskinen opstod masseproduktionen. Tilsynet med maskinerne krævede fagfolk – mennesker, som havde en faglig uddannelse. Med denne produktionsform var der også brug for en masse arbejdere, der ikke behøvede uddannelse, men blot skulle kunne udholde ensformig og langvarig gentagelse af få bevægelser – især da arbejdsgangen i stadig højere grad blev rationaliseret for til sidst at ende i samlebåndsproduktionen.

Under disse forhold opstod den nye samfundsklasse: industriarbejderne eller proletariatet. Selvom der foregik en tiltagende indvandring fra landbruget til fabrikkerne, gik der mange år, før denne gruppe talmæssigt oversteg arbejdere på landet og i håndværket. Lønningerne i industrien var dog usle, og mange oplevede, at end ikke de basale behov kunne dækkes.

Hvordan opnåede man fornemmelse af et godt liv under de omstændigheder?

Myndighederne i staten og kirken – sammen med de nye fabriksejere – foreskrev gang på gang, at man først og fremmest bude være flittig. Det var et begreb, som man var særlig glad for i skolen, hvor "flid" sammen med "orden" og "opførelse" blev optaget i elevernes karakterbøger til særlig bedømmelse. Derudover krævedes borgerlige dyder som hæderlighed, renlighed, ordholdenhed og sparsommelighed som grundlag for et godt liv. Dette blev gentaget fra prædikestol og kateder i det uendelige – uden at det tilsyneladende gjorde folk mere lykkelige. Tværtimod gik mange til bunds i dette samfund, og bl.a. alkoholismen florerede.

Efterhånden begyndte kirkens indflydelse at vige, selvom den satte kraftigt ind med mission på de indre linjer. Til gengæld begyndte politisk indsigt at få større betydning, og en del arbejdere fandt et bedre liv i kampen for at ændre de samfundsmæssige betingelser.

Grundbogen side 38-43 fortæller om vejen mod velfærd. I et leksikon fra 1972 kan man læse følgende: "Velfærdsstat, betegnelse for stat, der bygger på princippet om at skaffe sine borgere social tryghed ved omfattende sociale foranstaltninger og ved en vis kontrol og indgriben i det økonomiske liv."

Gennem hele historien har begrebet "det gode liv" først og fremmest hvilet på den enkeltes egen indsats. At staten skulle have noget ansvar, var nærmest utænkeligt. Skete det, at man fra magtens side hjalp nødlidende, var det en Gud velbehagelig gerning – ikke en pligt. "Enhver er sin egen lykkes smed", lød det. De tiltag, der kunne være – fx oprettelsen af fattighuse eller anden fattigforsorg – var mere et spørgsmål om at skaffe sig af med et problem, end det var en egentlig hjælp.

I det 20. århundrede fremkom efterhånden tanken om, at samfundet som sådan havde visse forpligtelser over for sine borgere. Langsomt udvikledes den opfattelse, at det er sta-

tens opgave at sørge for, at de basale behov bliver opfyldt, og at ingen må stå uden hjælp.

At samfundet skal være med til at skabe det gode liv for den enkelte var dog en så radikal ide, at det tog mange år, før den slog igennem. Først i 1950'erne kan man sige, at velfærdsstaten var på vej, selvom der tidligere var gjort skridt i den retning inden for bl.a. sundhedsvæsenet. At det blev på det område, der først blev opbygget en velfærdsorganisation, er ikke mærkeligt, for sygdomme slog jo ned uden persons anseelse – epidemier var en trussel mod alle i samfundet. Udviklingen medførte, at man anså sundhed og fitness som betingelser for et godt liv.

Tryghed blev et nøgleord i udviklingen af velfærdsstaten. Til gengæld blev der på det immaterielle område større frihed for den enkelte til at skabe sin egen tilværelse. De moralske normer løsnedes, og de instanser, der tidligere havde været foreskrivende, mistede en del af deres magt. Den opfattelse kom til, at den enkelte selv måtte opstille sine normer – ganske vist inden for visse rammer, som udtrykt i Thorbjørn Egners (1912-90) kendte børnebog fra 1955, *Folk og røvere i Kardemomme by*:

”Du må ikke plage andre eller slå dig selv ihjel,
men for resten kan du gøre, hvad du vil”

Om billederne

Grundbogen side 10

Maleren Peder Als (1726-1776) udførte i 1771 en række skitser af kongefamilien – bl.a. af kronprins Frederik.

Grundbogen side 11

Kristian Zahrtmann (1843-1917) er primært kendt for en række historiemalerier fra 1600-tallets danmarkshistorie – bl.a. af Christian 4.'s datter Leonora Christina (1621-98). Men han lod sig også inspirere af senere historiske perioder. I billedet *Scene fra Christian 7.'s hof 1872* fra 1873 er der en klar distance til enevælden i almindelighed og i særdeleshed det depraverede hoffliv under den sindssyge konge Christian 7., der lod sin livlæge Struensee overtage både land og kone.

På sofaen i baggrunden ligger den sindssyge konge og driller en papegøje, symbolet på vellyst og letlevnehed. Struensee og Caroline Mathilde (1751-75) spiller skak, men der er tydeligt et andet spil imellem dem. Hofdamen holder tilsyneladende øje med skakbrættet, men er mere optaget af, hvad der foregår mellem de elskende.

Grundbogen side 16

Den franske historiemaler Evariste Vital Luminais (1822-1896) malede billedet *Normanske sørøvere fra det 9. århundrede* omkring 1894. Luminais samlede på genstande fra middelalderen, og våbnene på billedet er fra denne periode. Stævnen på vikingskibet til venstre er mere fantasi end det ligner vikingskibe som fx Gokstadskibet, der var fundet på dette tidspunkt.

Grundbogen side 21

Ernest Crofts billede *Wallenstein, en situation fra 30-års-krigen*. Albrecht von Wallenstein (1583-1634) var kejserlig hærfører under Trediveårskrigen (1618-48). Han var oprindelig protestant, men konverterede til katolicisme. Han blev en hård modstander for de nordiske protestantiske konger – hvad ikke mindst Christian 4. fik at mærke. For Wallenstein var krigen dog mest en forretning, som han førte med uhyre brutalitet, og som gjorde ham styrtende rig.

Grundbogen side 27

Den tyske maler Balthasar Denner (1685-1749) udførte dette billede af sin familie i 1730. Denner ernærede sig især som hofmaler og var bl.a. i Danmark, hvor han portrætterede både Frederik 4. og Christian 6. Hans mest kendte er dog af Peter Tordenskiold (1691-1720), der anvendes på tændstikæsker.

Materialieliste

Bøger

Hammer, Lasse: *Vikingerne verden – Tor og Mjølner*, Hammer 1994
Om vikingernes guder og verdensbillede.

Jønsson, Phillip Stein: *De enevældige konger*, Gyldendal 2005
De enevældige konger og om de fremherskende værdier.

Klausen, Orla: *Landsknægte*, Interpresse 1985
Tegneserie om Christian 4.'s indblanding i Trediveårskrigen.

Knudsen, Birgit: *De rygende skorstene – om industrialiseringen i Danmark i sidste halvdel af 1800-tallet frem til 1920*, Alinea 2007.
Industrialiseringen og omformningen af normer og værdier.

Lund, Morten: *Magt og mentalitet – livet i Danmark 1500-1750*, Gyldendal 1990
Om dagliglivet, forestillingsverden, hungersnød, pest og krig.

Markvad, Jørgen: *Sigurd Fafnersbane – en helt fra jernalder og vikingetid*, Yduns Æbler 2007
Gendigtning af den islandske saga om Sigurd Fafnersbane.

Saxtorph, Niels M.: *Nordiske gude- og heltesagn*, Aschehoug 2006
Sagn om bl.a. Frode Fredegod.

Film, video og dvd

Beowulf, Warner Bros Entertainment Danmark 2008
Sagnet om Beowulf og hans hær, der hjælper kong Hroddgar i kampen mod et uhyre.

De skabte Danmark, DR2 2007
Fire dvd'er om mennesker, der var med til at forme Danmark fra 1800 til nu.

Internettet

<http://danmarkshistorien.dk>

Hjemmeside udarbejdet af historikere ved Århus Universitet. Indeholder grundige, men lidt vanskelige artikler af relevans for emnet.

<http://www.youtube.com/watch?v=kZVI7dHJ1Is>

Filmklip om vikingerne. Stillbilleder. Musik. 4:30 min.

Israel og Palæstina

– konflikten uden ende?

Grundbogen side 52-99

Fagligt om *Israel og Palæstina*

– *konflikten uden ende?*

Konflikten mellem israelere og palæstinensere er utvivlsomt en af mest komplekse konflikter i nyere tid. I tillæg til denne kompleksitet anvender parterne i konflikten ofte begrundelser for deres respektive standpunkter, der i nogle tilfælde rækker århundreder og måske endda årtusinder tilbage i tid. Trods denne historiske forankring har konflikten tilmed en konkret og nutidig indflydelse på mange israeleres og palæstinenseres liv. Derfor har emnet i grundbogen både søgt at klarlægge den historiske baggrund for konflikten og dens udvikling i nyere tid. I det følgende uddybes nogle af de centrale og gennemgående emner, som er væsentlige for en forståelse af konfliktens ophav og fortsatte udvikling.

Den omstridte fortid

Det landområde, som i dag udgøres af staten Israel, har på mange områder en ganske uklar historie. Dette gælder særligt for landområdets ældste historie, hvor historiske fakta ofte blandes sammen med mytologisk stof. Mange skildringer af oldtidens israelitiske kongerige tager ofte afsæt i Det Gamle Testamente og dermed i den jødiske tradition. Når det gælder dette israelitiske kongeriges faktiske historie, er det imidlertid væsentligt at fremhæve, at disse mytologisk-historiske skildringer kun sjældent kan bekræftes af moderne arkæologisk og historisk forskning.

Forskningen mener dog at kunne sandsynliggøre, at oldtidens israelitiske kongerige blev delt i to stater, Israel og Juda, omkring år 900 f.v.t. Efterfølgende blev disse stater erobret af ekspanderende magter fra øst: Først blev den nordligste stat, Israel, erobret af assyrerne i år 722 f.v.t., og i år 578 f.v.t. blev den sydlige stat, Juda, erobret af babylonierne. Ved erobringen af Juda blev store dele af den jødiske befolkning samtidig tvangsforflyttet til Babylon. Denne begivenhed omtales som "det babyloniske fangenskab", og begivenheden fik stor betydning for skabelsen af en fælles-jødisk identitet.

Med romernes senere erobring af landområdet i år 63 f.v.t. fulgte skabelsen af den romerske provins Judæa, som også dækkede dele af det moderne Jordan, Syrien og Libanon. Efter den romerske erobring optræder betegnelsen "Palæstina" samtidig for første gang. Betegnelsen tog navn efter filistrenes stat, der havde byen Gaza som hovedstad. Siden hen blev betegnelsen Palæstina også brugt som navn på hele den romerske provins i området.

Ét er imidlertid, hvad forskningen kan – eller netop ikke kan – godtgøre om fortidens israelitiske kongerige, noget andet er, hvordan jødisk-nationale bevægelser og partier har

søgt at gøre brug af landområdets myteomspændte fortid. For mange af de jødisk-nationale partier, som bl.a. omtales i dette kapitel, er der ingen tvivl om, at Det Gamle Testamente rummer historisk-faktuelle skildringer af fortidens jødiske statsdannelse. Af samme årsag anvendes den gammeltestamentlige historieskrivning hyppigt som en legitimering af det moderne Israels eksistens og det jødiske folks entydige ret til at bebo dette land.

Antisemitisme og zionisme

Skabelsen og legitimeringen af det moderne Israel beror imidlertid også på andre begreber, der har senere og mere konkrete virkningshistorier. Dette gælder særligt for begreberne antisemitisme og zionisme. Antisemitisme omhandler, som nævnt i kapitlet, fordomme og had mod mennesker med jødisk baggrund. Ordets oprindelse kan relateres til Det Gamle Testamente, der beretter, at Noahs søn, Sem, blev stamfader til de semitiske stammer. Begrebet antisemitisme optræder dog først i 1870'ernes tysksprogede litteratur, men selve hadet mod jøder rækker langt tilbage i historien.

I løbet af middelalderen blev de jødiske minoriteter i det kristne Europa hyppigt gjort til genstand for hadefulde beskyldninger, der som regel var af religiøs karakter. De kristne anklager gik først og fremmest på, at jøderne var medansvarlige for Jesus' død på korset. I samme øjemed fremkom der også anklager om, at jøderne tilbad djævelen, og at de foretog rituelle barnemord i det skjulte. Dette religiøst betingede had mod jøder kaldes også antijudaisme. I modsætning til jødernes ringe levevilkår i det kristne Europa, kunne jøderne dog leve noget fredeligere under det muslimske herredømme i det sydlige Spanien og i Mellemøsten.

Fra midten af 1800-tallet blev racetænkningen stadig mere udbredt i Europa, og denne racetænkning blev nu et væsentligt grundelement i fremkomsten af antisemitisme. Med udgangspunkt i den biologiske videnskab fremsattes nu den tanke, at jøderne var en laverestående menneskerace. Dermed gik hadet mod jøder ind i en ny og skæbnesvanger fase i Europa. Denne biologiske tænkemåde førte nu til, at jøderne på ny blev forfulgt i store dele af Central- og Østeuropa. Forfølgelsen af de europæiske jøder tog til i de følgende årtier, og antisemitismen kulminerede med nazisternes massedrab på ca. seks millioner jøder.

Zionismen var forinden opstået som en reaktion på antisemitismens ubehagelige følger og udgjorde fra slutningen af 1800-tallet en politisk-national bevægelse blandt europæiske jøder. Ordet zionisme refererer til et bjerg ved navn Zion uden for Jerusalem, hvor der – ifølge den jødiske tradition – fandtes en fæstningsby af samme navn. Zionismens mål var oprettelsen af et nationalt hjem for alle jøder et sted i verden, og bevægelsen blev anført af Theodor Herzl (1860-1904).

Til at begynde med var Herzl forholdsvis optimistisk omkring en stilfærdig løsning på antisemitismens ubehageligheder for de europæiske jøder. Dette ændrede sig imidlertid i 1894 med den såkaldte Dreyfus-sag i Paris, hvor den fransk-jødiske officer Alfred Dreyfus blev anklaget for landsforræderi. Sagen blev åbenlyst ført på et antisemitisk grundlag, og skabelsen af et nationalt hjem for alle verdens jøder blev nu af højeste prioritet for Herzl. Dette var baggrunden for den senere afholdelse af den første zionistiske verdenskongres i Basel i 1897.

Den nationale tænkning satte herefter sit tydelige præg på den zionistiske bevægelse. Herzl mente, at jøderne skulle lære af det europæiske borgerskabs nationale samlingspro-

jekter i samme periode, og set i dette lys fremstår zionismen som et europæisk fænomen. Indledningsvis lagde Herzl heller ingen betydelig vægt på zionismens religiøse associationer med jødedommen, men han så netop zionismen som en national bevægelse. I løbet af det 20. århundrede blev den zionistiske bevægelse dog knyttet tæt til de jødisk-nationale partier, der gjorde og fortsat gør krav på Israel som et gudsgivent hjemland for alle verdens jøder.

Islamisme

Som det oplyses i kapitlet, kan islamisme betegnes som en politisk ideologi med basis i islam. I praksis er islamismen dog knap så lige til at beskrive. De fleste islamistiske bevægelser opfattes konsekvent som værende i opposition til den vestlige tanke om at indrette samfundet efter verdslige og demokratiske principper. Det beror især på fremhævelsen af, at et islamistisk parti som fx Hamas ønsker at lægge Koranen og andre af islams hellige skrifter til grund for selve indretningen af det ideelle, muslimske samfund.

Situationen er imidlertid den, at islamistiske partier som Hamas selv anser den islamiske tradition for at være fuld af "demokratiske" principper. Det kommer bl.a. til udtryk ved henvisning til Koranens såkaldte Shūrā-begreb, der kan betegnes som "rådslagning". Begrebet fremlægges ofte som eksempel på demokratiske tankesæt i islam, da det understreger vigtigheden af at inddrage borgerne i beslutningsprocesserne i det islamiske samfund. Et islamistisk parti som Hamas vil derfor vende sig imod enhver kritik fra vestlig side, der anfægter partiets demokratiske forståelse.

I den mangeårige konflikt mellem israelere og palæstinensere har islamismen fået en stadig større betydning. Dermed kan der tilsvarende argumenteres for, at de tidligere sammenstød mellem parterne, der foregik i tiden omkring dannelsen af staten Israel, i højere grad tog sig ud som en territorial konflikt. Islamismens tilknytning til konflikten mellem israelere og palæstinensere er altså af nyere dato. I lighed med de jødisk-nationale partier henter et islamistisk parti som Hamas dog ligeledes store dele af sit ideologiske gods i landområdets turbulente fortid.

I denne sammenhæng indtager Jerusalems historiske og religiøse betydning for muslimer som bekendt en væsentlig rolle i konflikten. I løbet af 1960'erne gjorde Yasir Arafat og PLO Jerusalems udelelighed til en del af en verdslig, palæstinensisk dagsorden, men i nyere tid har islamistiske partier som Hamas på flere punkter overtaget forvaltningen af Jerusalems betydning i palæstinensisk-islamisk sammenhæng. Dette har uden tvivl været bidragende til at give Hamas en ganske høj anseelse blandt mange palæstinensere, der lever under kummerlige forhold i flygtningelejrene.

De seneste års interne udvikling i palæstinensisk politik har imidlertid også vist, at Hamas og andre islamistiske organisationer ikke har eneret på forvaltningen af historien eller det palæstinensiske ønske om en selvstændig stat. Set i relation til kapitlets afsluttende fokus på konflikten i nyere tid kan det således være relevant at supplere med oplysningen om, at islamistiske partier som Hamas ikke repræsenterer alle palæstinenseres synspunkter og holdninger til konflikten.

Afrunding

De seneste årtier har også vist, hvordan geopolitiske og mellemstatslige relationer har sat tydelige spor i konflikten mellem israelere og palæstinensere. De vestlige mæglingsforsøg, ofte anført af USA, har imidlertid ikke gjort en ende på konflikten. På samme måde har de arabiske stater ej heller formået at løse problemerne for de palæstinensiske flygtninge, der lever som statsløse i flygtningelejre rundt om i den arabiske verden. Tilbage står derfor en diskussion om, hvorvidt konflikten udelukkende bør betragtes som en national og intern konflikt mellem to parter, israelere og palæstinensere.

Kapitlet har med både tekst og relevante kilder søgt at give en nuanceret fremstilling af konfliktens komplekse historie. Tilbage står dog, at enhver skildring og udlægning af konflikten kan medføre en kritisk debat. Der er på denne måde god grund til at tro, at dette også vil gøre sig gældende i en undervisningssituation. I denne situation kan det være hensigtsmæssigt at henvise eleverne til de forskellige kilder i kapitlet og lade disse konkretisere de fælles diskussioner om konflikten. Dermed er det håbet, at selve kapitlet og de udvalgte kilder vil gøre eleverne i stand til at forholde sig kritisk og reflektivt til konfliktens historiske forankring og nutidige betydning.

Om billederne

Grundbogen side 58

Tempelbjerget er en kvadratisk plads i Østjerusalem. Pladsen er central for jøder, muslimer og kristne. Det jødiske tempel lå her fra omkring 1.000 f.v.t. til år 70 – opført på stedet, hvor Abraham angiveligt skulle ofre sin søn. Det eneste tilbageværende af templet er Grædemuren, der er jødernes helligste sted. På pladsen ligger nu Klippemoskéen (bygget 691) og Al-Aqsa-Moskéen, som muslimer regner for det helligste sted efter Mekka og Medina. Også katolikker og ortodokse regner Tempelbjerget for et helligt sted.

Grundbogen side 49

Alexandre Evariste Fragonard (1780-1850) malede billedet af Saladin (1139-93), der erobrer Jerusalem omkring 1187. Det lykkedes Saladin at samle muslimerne til en fælles front mod korsfarerne. I 1187 led korsfarerne en alvorligt nederlag i slaget ved Hattin. Senere samme år ledte Saladin muslimernes generobring af Jerusalem.

Grundbogen side 60

Journalisten og forfatteren Theodor Herzl grundlagde zionismen, og han blev den første præsident i *World Zionist Organization*. I bogen *Der Judenstaat* fra 1896 argumenterede han for, at jødernes problem med forfølgelse kun kunne løses ved, at jøderne fik deres egen stat. Han forsøgte forgæves at overtale lederne i det hendøende Osmannerrige, der herskede over Mellemøsten, om at få lov til at oprette en jødisk stat i Palæstina.

Grundbogen side 79

Flygtningelejrene Sabra og Shatila blev oprettet i Beirut i Libanon efter den første jødisk-arabiske krig (se grundbogen side 64-65). I begyndelsen af 1980'erne deltog palæstinensere i den libanesiske borgerkrig, hvor forskellige militser kæmpede mod hinanden, og hvor Israel også blev involveret. En af palæstinensernes hovedmodstandere var de kristne falangister. Det israelske militær havde kontrollen over de to flygtningelejre. Det lod mellem den 16. og 18. september 1982 en falangistisk styrke komme ind i lejrene, og spærrede til- og adgangsvejene til dem. Her dræbte de falangistiske militser mellem 800 og 3.000 civile palæstinensere, og store dele af lejrene blev ødelagt.

Ekskursioner

Dansk Jødisk Museum

Proviantpassagen

1218 København

Tlf.: 3311 2218

www.jewmus.dk

Materialieliste

Bøger

Fafner, Hans Henrik: *Mellem drøm og virkelighed – palæstinensiske flygtninge i 60 år*, Folkekirkens Nødhjælp 2008

Historien om 12 unge, der er efterkommere af palæstinensere, som flygtede i 1948-49.

Flindt Pedersen, Jørgen: *Brylluppet i Ramallah – blandt besatte palæstinensere i Gaza og på Vestbredden*, Gyldendal 2004

Samtaler med beboere på Vestbredden og Gaza om dagliglivet i de besatte områder (bog og dvd).

Senker, Cath: *Den arabisk-israelske konflikt*, Flachs 2007

Om den historiske baggrund for den aktuelle konflikt.

Seeberg, Peter: *Det moderne Mellemøsten*, Gyldendal 2009

Mellemøstens stater og folk. Historie og samfundsforhold.

Film, video, dvd

50 års krig, DR2 2001

Filmen gennemgår den historiske baggrund for konflikten mellem palæstinensere og israelere.

For ung til at dø – om dødens kryds i Gaza, TV2 2004

I 2000 dræbes tre unge – en palæstinenser og to israelere – i Nezarim-krydset i Gaza. I filmen interviewes de dødes pårørende om konflikten mellem israelere og palæstinensere.

I Guds navn, DR2 2004

Om baggrunden for terroraktionen den 11. september 2001.

Internettet

Dansk-Palæstinensisk Venskabsforening. Samling af artikler og kilder, hvor sympatien er hos palæstinenserne.

<http://www.danpal.dk/>

Israel-info. Israel-venlig hjemmeside, der også rummer artikler og links om konflikten.

<http://www.israel-info.dk/>

Samling af artikler om Palæstina-konflikten. Artiklerne henvender sig primært til ungdomsuddannelserne.

<http://www.palaestina-info.dk/side/2/m/112>

Israel-Palestine: A Land in Fragments. Et bud på konfliktens baggrund (2:10 min.).

<http://www.youtube.com/watch?v=6ewF7AXn3dg>

Afrika – Europas nabo

Grundbogen side 100-143

Fagligt om Afrika – Europas nabo

Grundbogens fokus

Afrikas areal er mere end seks gange så stort som Europas. Afrika er verdens næststørste kontinent i areal og har det næststørste befolkningstal, der inden 2010 forventes at runde en milliard mennesker. Der er over 60 forskellige lande og territorier på kontinentet med hver deres historie.

Denne historie indeholder alle mulige forskellige begivenheder og forløb lige fra de eneste overlevende af antikkens syv underværker med pyramiderne i Giza i Ægypten til de mest forfærdelige menneskelige ulykker som blodige krige og folkemord. Det nyeste folkemord fandt sted i Rwanda i 1994 med drabet på mellem 800.000 og en million tutsier. Som et andet yderpunkt i den afrikanske historie er indsættelsen samme år af frihedshelten Nelson Mandela, der efter 27 års indespærring indtog posten som det nye Sydafrikas præsident.

I grundbogen fokuseres på Afrikas nyere historie fra imperialismens begyndelse omkring 1870 og op til i dag med vægt på de fælles træk i den historie. Alle Afrikas lande har været påvirket af europæernes dominans fra slutningen af 1800-tallet, koloniperioden og selvstændigheden efter Anden Verdenskrig. Og i dag er situationen for næsten alle de afrikanske lande, at de kæmper med at klare sig i den globaliserede verden, og indtil nu er det ikke gået særlig godt. Afrika er i dag verdens fattigste kontinent på trods af, at Afrika har nogle af verdens rigeste ressourcer. Der er ikke et enkelt svar på, hvorfor det er sådan, men en del af svaret ligger i Afrikas historie de sidste ca. 150 år.

1994 – et dramatisk år

Emnet indledes med fortællingen om to forskellige begivenheder, der fandt sted i 1994: Nelson Mandelas indsættelse som præsident i Sydafrika og Angelique Umugwanezas oplevelser under folkemordet i Rwanda.

Nelson Mandelas tale på 9 minutter og 20 sekunder kan man finde på YouTube, og selve teksten findes på nettet, bl.a. på denne adresse:

www.famousquotes.me.uk/speeches/Nelson_Mandela/

Der findes en del litteratur på dansk om udviklingen i Sydafrika. Således har Gorm Gunnarsen skrevet en kortfattet lærebog med kilder til gymnasiet *Sydafrikas historie* (2004). Nelson Mandelas selvbiografi *Vejen til frihed* (1995) kan også anbefales, hvis man er interesseret i at følge høvdingesønnens udvikling fra advokat, frihedskæmper, langtidsfange på Robben Island til præsident og vor tids ikon. Bille August har med stor dygtighed skildret Nelson Mandelas liv som fange i filmen *Farvel Bafana* fra 2007.

Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS), Afdeling for Holocaust- og Folkedrabs-

studier, har en hjemmeside med artikler – der også kan læses af eleverne – samt links om folkedrabet i Rwanda www.folkedrabet.dk/sw50059.asp. Desuden har siden en række relevante henvisninger til materiale om folkemordet, herunder litteratur, film og links. Hvis man har adgang til avisernes artikelbase Infomedia (fx via <http://skoda.emu.dk/index.jsp>), kan man finde over 1.500 artikler, der omtaler folkedrabet. Blandt disse er de nyeste fra 15-året for folkedrabet, hvor man fx i Politiken 26. april, 2009, under overskriften *Folkedrabet børn er blevet voksne* kan læse interviews med to overlevende *Det ville være bedre, hvis jeg var død* og *Der var jo også hutuer, der blev dræbt*.

Spillefilmen *Hotel Rwanda* fra 2004 skildrer med stor indlevelse, hvordan en hotelejer reddede over 1.000 forfulgte tutsier under folkedrabet. Filmen har modtaget en lang række priser og er med rette omtalt som Afrikas *Schindlers liste*.

Sahara deler Afrika

Baggrundsafsnittet fortæller kort om Afrikas historie før imperialismen. Et væsentligt hovedpunkt, der er illustreret med tegningen i grundbogen side 105, er, at vi med sikkerhed ved, at mennesket stammer fra Afrika. Det ved vi af den simple grund, at Afrika er det eneste kontinent med menneskeaber, som det moderne menneske *Homo Sapiens* er i familie med.

Det næste skillepunkt er Saharas dannelse for et par tusinde år siden, der betød, at udviklingen i Nordafrika og Afrika syd for Sahara tog hver sin retning. Endelig er det tredje afgørende punkt historien om slavehandelen, som foregik mange steder: Både i Østafrika, ad karavanevejene gennem Sahara og den berygtede trekantandel på Atlanterhavet, som er meget grundigere beskrevet i kapitlet om slaveriets historie i *Historie 7*.

Tidligere mente man – og især europæerne – at Afrikas rigtige historie først begyndte med den hvide mands ankomst til kontinentet. Det er selvfølgelig forkert, for den afrikanske historie strækker sig langt tilbage ligesom andre kontinenters historie, og som de store vestafrikanske og østafrikanske riger vidner om (se kortet i grundbogen side 105). En af foregangsmændene for opdagelsen og udforskningen af denne historie er englænderen Basil Davidson, og den er i dag beskrevet i de fleste standardværker om Afrikas historie.

Europæerne opdeler Afrika

Delemnet beskriver udviklingen fra europæernes opdeling af Afrika mellem sig – også kaldet imperialismen – og de efterfølgende år under europæisk styre. Det er en selvstændig pointe i delemnet, at mange af de kilder, som man normalt har brugt til at illustrere denne udvikling, ikke fortæller historien, som vi ser den i dag. Både billedet af Livingstones møde med Stanley i 1871 (grundbogen side 107) og Jules Vernes beskrivelse i kilde 5 *Fem uger i ballon* er imperialisternes eget syn på sig selv og på afrikanerne.

Mødet mellem de to opdagelsesrejsende er *ikke* en beskrivelse af virkeligheden, men en europæisk tegners forestilling om, hvordan det kunne se ud. I virkeligheden ved vi, at Livingstone på dette tidspunkt var meget syg, og ser han sådan ud på billedet? Billedet er altså ikke en kilde til mødet ved Ujiji-søen, men en kilde til de europæiske opfattelser af sig selv.

Det samme gælder om kilde 1, hvor Jules Verne skildrer afrikanerne i det indre af Afrika som vilde kannibaler, hvilket der slet ikke er grundlag for i de andre historiske kilder, som vi har om Afrikas historie før ca. 1870. Diskussionen af imperialismen kan med fordel tage udgangspunkt i kilde 2 og 3, der er samtidige kilder til imperialismen.

Til gengæld har vi nogle gode kilder til historien om oprettelsen og udnyttelsen af Congo, som den belgiske kong Leopold 2. oprettede som Fristaten Congo. I teksten (side 111) omtales *Mørkets hjerte* af Joseph Conrad og billedet af Mola og Yoka vidner også om belgiernes fremfærd. Men det var ikke kun belgiere, der deltog i grusomhederne. Den danske journalist og forfatter Peter Tygesen har i bogen *Congo – formoder jeg* (Centrum 2001) med udgangspunkt i en række personlige historier fortalt om Congos historie næsten helt op til i dag. Sammen med fotografen Jørgen Stjerneklar har Peter Tygesen i 2006 for DR lavet tre udsendelser om de danskere, der deltog i udplyndringen af Congo, samt de danskere, der senere var med til at opbygge et hospital i Congo. Udsendelserne, der varer ca. 30 min., hedder *Opdagerne*, *Erobrerne* og *Hjælperne*, og de kan ses direkte på nettet på www.filmstriben.dk (kræver abonnement) eller lånes på CfU'erne.

Fra koloni til selvstændighed

Koloniperioden betød, at Afrika nu for alvor blev inddraget i den europæiske økonomi og kultur – på godt og ondt. Det handler det 2. delemne bl.a. om. Økonomisk kan man analysere nogle af tendenserne ved at se på tabellen *Fordelingen af nationalindkomsten i Kenya 1930* (grundbogen side 113) og *Handel med egne afrikanske kolonier syd for Sahara i pct. af samlet handel* (grundbogen side 118). Sammen med eleverne kan man finde ud af, hvor meget afrikanerne fik ud af deres arbejde sammenlignet med europæerne i Kenya, og hvor meget – eller rettere sagt hvor lidt – de afrikanske lande betød for kolonilandets økonomi i koloniperioden.

Men samtidig viser dette afsnit også noget centralt om, hvor hurtigt historien kan ændre sig, og hvorledes de europæiske lande måtte opgive deres kolonier efter Anden Verdenskrig. Her kan man med fordel i klassen prøve at opstille de faktorer, der medvirkede i denne proces. Her er det naturligt at inddrage kilde 9 og 10, der hver for sig fortæller om nogle af de forhold, der var med til at fremskynde selvstændigheden. Men "forandringens vind" blæste ikke på samme måde overalt. I Sydafrika låste styret sig fast i den racistiske apartheid-politik (apartheid= adskillelse) for at bevare de hvides overherredømme, mens Congo blev kastet ud i endnu en omgang kaos og blodbad, der stadig præger landet.

Afrika fra selvstændighed til i dag

En forståelse af den økonomiske udvikling kan tage udgangspunkt i tabellen *Bruttonationalprodukt pr. indbygger i \$ 1975, 1985 og 2003* (grundbogen side 127). Man kan finde de aktuelle tal for bruttonationalproduktet (på engelsk GDP) samt andre udviklingstal for alle lande i verden på hjemmesider som The World Factbook på www.cia.gov og World Development Indicators fra verdensbanken på www.worldbank.org.

Den politiske udvikling i Afrika har været præget af "stærke mænd" og mangel på demokrati. Men der er mange, der arbejder for udvikling af demokratiet i ulandene og Afrika, som den danske private bistandsorganisation Mellemløst Samvirke (MS) fortæller om i

"Magasinet" 2006, nr. 1 www.ms.dk/sw37289.asp og nr. 2 www.ms.dk/sw40390.asp .

Congos historie belyses på hjemmesiden www.historie-nu.dk/congo.htm, hvor man bl.a. kan finde Peter Tygesens artikel "Hundred glemte år i Congo". Den nyeste udvikling i Congo er lettest at finde på dansk via Infomedia (kræver abonnement) eller søges på en søgemaskine som Google.

Diskussionen om årsagerne til Afrikas svage udvikling (*Hvorfor denne udvikling?* Grundbogen side 131) fremhæver 4-5 vigtige faktorer. Men hermed er dette spørgsmål ikke besvaret. Hvilke faktorer er de vigtigste, og kunne der ikke være andre faktorer, der også kunne inddrages? Her kan man søge inspiration i Gorm Rye Olsens: *Afrika – håb og tabte illusioner* (Columbus 1999).

Udviklingsbistand og særlig bistanden til Afrika kan uddybes ved at søge på mange forskellige hjemmesider som Afrika-kommissionens hjemmeside www.afrika.um.dk, den statslige danske udviklingsorganisation Danidas side om udviklingspolitik www.um.dk/da/menu/Udviklingspolitik/ samt MS's hjemmeside www.ms.dk/

Om billederne

Grundbogen side 106

Timbuktu blev etableret i 1000-tallet. Frem til slutningen af 1500-tallet var byen centrum for handelen mellem Marokko, Arabien og Vestafrika. Byen havde desuden stor betydning for kultur, religion og uddannelse. Der var tre store moskeer – den ældste fra begyndelsen af 1300-tallet. I 1400-tallet blev Sankore-universitetet oprettet, hvor der bl.a. blev forsket i astronomi, medicin, matematik, islam og litteratur. Efter et angreb fra Marokko i 1591 mistede byen sin betydning. Historierne om dens rigdomme levede dog videre og betød, at 1800-tallets europæiske imperiebygger søgte derhen. Byen og området er i dag på UNESCO's liste over Verdens Kulturarv.

Grundbogen side 111

Henry M. Stanley er kendt som manden, der fandt dr. Livingstone i 1871 (se grundbogen side 107). I 1879 ansatte den belgiske konge Leopold 2. ham til at underlægge sig så mange områder langs Congo-floden som muligt. I 1885 proklamerede Leopold 2. Fristaten Congo, der var hans personlige ejendom. For at opnå den fulde kontrol udrustede Leopold en hær på hen ved 20.000 mand, der bestod af sorte soldater og hvide officerer. Det præcise antal af ofre for Leopold 2.'s brutale behandling af befolkningen fra omkring 1880 til 1908 er ukendt, men det drejer sig om mindst 10 mio. Den congolesiske historiker Isidore Ndaywel e` Nziem anslog antallet af omkomne til 13 mio. Der er således tale om et af de mest alvorlige folkemord i verdenshistorien.

Grundbogen side 112

Tysklands kolonisering af Sydvestafrika, det nuværende Namibia, begyndte i 1880'erne. Tyskernes våbenmæssige overlegenhed og uduelige hævdinge betød, at Namibias oprindelige herskere, hereroerne, gradvist mistede indflydelse.

I 1904 fik hævding Maherero dog samlet så mange utilfredse, at han kunne starte et oprør mod koloniherrerne. Det begyndte nord for det nuværende Windhoek, hvor oprørerne dræbte alle tyske mænd.

Da nyheden nåede den tyske kejser Wilhelm 2., beordrede han 10.000 mand under kommando af general Lothar von Trotha til Sydvestafrika. I efteråret var Trothas styrker på plads, og han gav ordren:

"Hver eneste herero fundet inden for Tysklands grænser, med eller uden våben, med eller uden kvæg, skal skydes."

Og ordren blev fulgt: Af de oprindelige ca. 80.000 hereroer blev omkring 55.000 dræbt eller omkom af tørst, da de tyske soldater jog dem væk fra vandhullerne. Mange af de overlevende blev sendt i kz-lejre. Tyskerne gjorde unge kvinder til sex-slaver.

Grundbogen side 122

Apartheid betyder adskillelse ofte i forståelsen af adskillelse mellem, hvad der er betegnet som forskellige racer. I Sydafrika blev apartheid udviklet som grundlaget for de hvide mindretals styre i løbet af 1900-tallet. Således sagde premierminister H.F. Verwoerd i en tale i 1963:

”Vi ved, at befolkningen ønsker, at den hvide mand i selvforsvar skal være i stand til at opretholde det hvide herredømme, ved vi samtidig, at det kun kan ske ved raceadskillelse.”

Alle love understøttede de hvides magt. Selv jorden var opdelt på den måde. Således havde de 25 mio. sorte – ca. 75 % af befolkningen – kun 13 % af jorden – ofte den dårligste og fattigste på mineraler – blev defineret som de sortes hjemlande (Bantustans). Kun her havde de sorte statsborgerskab – ikke i den øvrige del af Sydafrika.

Materialieliste

Bøger

Barber, Nicola: *Centralafrika*, Flachs 2005

Fra kolonikløbet til i dag. Udviklingen af Congo, Uganda, Rwanda, Burundi, Kenya, Mozambique, Angola og Zimbabwe.

Downing, David: *Afrika efter kolonitiden*, Flachs 2004

Udviklingen i Centralafrika siden 1960'erne.

Gilkær, Hans Torben: *Afrikas historie efter 1890 – med kilder om Kenya*, Systime 2007

Bogen henvender sig primært til ungdomsuddannelserne. Der fortælles om tiden fra imperialismen til i dag med vægt på situationen i Kenya.

Herold Olsen, Karen: *En koloni bliver til*, Gyldendal 1978.

Bearbejdede uddrag af kilder om koloniseringen af Afrika.

Kudsk, Finn: *Congospor – et undervisningshæfte om Congo før og nu*, Nationalmuseet 2006

Materiale udgivet i forbindelse med Nationalmuseets udstilling om Congo 2006-07.

Winkel, Klaus: *Hvorfor er det så svært for Afrika?* Geografforlaget 2007

Træk af Afrikas historie med hovedvægten på den aktuelle situation

Film, video, dvd

Op ad Congo-floden, DK4 2007

Leopold 2.'s brutale kolonisering af Congo i slutningen af 1800-tallet.

Internettet

Gamle civilisationer i Afrika (eng.)

www.wsu.edu:8080/~dee/CIVAFRCA/CIVAFRCA.HTM

Omfattende side fra BBC om Afrikas historie (eng.)

www.bbc.co.uk/worldservice/specials/1624_story_of_africa/index.shtml

Klip om Afrikas historie (eng.) (ca. 4 min.)

www.youtube.com/watch?v=TyjqmxhyTHI

En hel verden?

Grundbogen side 144-187

Fagligt om *En hel verden?*

Frihedsrettigheder – for hvem?

Siden oldtiden har frihed haft en juridisk betydning. I såvel det antikke Grækenland som i vikingetidens Danmark skelnede man mellem de frie og ufrie. Kun frie (mænd) havde rettigheder, mens slaver og trælle ikke havde rettigheder. Senere i middelalderen skelnede man mellem frie (gejstlige og adelige) og ufrie (borgere og bønder) stænder, hvor de frie havde særlige privilegier som skattefrihed.

Denne forfordeling af frihedsrettigheder gav anledning til en række konflikter i middelalderen som fx under bondeoprøret i 1380'ernes England:

I 1381 havde de fattige bønder i Essex i England fået nok. I forvejen havde de svært ved at klare sig og levede på sultegrænsen. De var *livegne*. Det betød, at de ikke selv ejede deres gårde. De skulle arbejde for og betale afgifter til godsejerne – adelen, kirken og kongen, der også kunne behandle bønderne, som det passede dem. Det fandt bønderne sig i. Måske fordi de i generationer havde vænnet sig til deres undertrykte tilstand. Det, der udløste oprøret, var, at kongen, Richard 2. (1377-99), og hans parlament i 1381 besluttede, at bønderne skulle betale tre gange så meget i skat som året før.

Da kongens skatteopkræver kom til Essex, dræbte bønderne ham. Bønderne valgte en Wat Tayler (1341-81) som deres leder og startede et oprør. Deres krav var, at skatter og afgifter skulle sættes ned, så de og deres familier ikke behøvede at sulte. Oprøret bredte sig. Med 20.000 bønder drog Wat Tayler til London for at fremsætte bøndernes krav. Da de nåede kongens by, var portene lukkede. Mange af borgerne havde sympati for bønderne og tvang soldaterne til at åbne portene. Oprørerne trængte ind i Tower, kongens borg, hvor de dræbte kongens skatmester og kansler.

Nogle dage senere ankom Richard 2. til London. Han overtalte Wat Tayler og andre af bøndernes ledere til at komme til et møde uden for byen. Kongen lovede, at bønderne skulle få deres frihed, og at skatterne skulle sættes ned. En aftale blev udarbejdet og skrevet under af kongen.

Men da Wat Tayler og hans ledsagere ville forlade mødet, blev Wat Tayler hugget ned. Kongens soldater omringede store dele af bønderne i byen. Taylers hoved blev sat på en stage og vist til bønderne. De mistede totalt modet. Byens kommandant ville lade sine soldater slå bønderne ihjel. Men Richard 2. stoppede ham, og bønderne drog hjem. Rundt om i landet var der stadig oprør, som i de følgende uger blev slået ned med hård hånd, og hundredvis af bønder blev hængt.

Men hvordan med kongens løfter? En gruppe bønder vovede sig til London for at høre nærmere om de frihedsrettigheder, som kongen havde lovet dem. Richard 2.'s svar var kort og præcist: "Trælle er I. Og trælle skal I vedblive at være." Dengang havde kongen, adelen og kirken magten og retten, men afgjorde også, hvad der var retfærdigt. Bønderne var hverken frie, havde magt eller rettigheder. At kongen brød sit løfte, betød derfor ikke noget.

Naturlige rettigheder

Begrebet *naturret* opstod i renæssancen. Diskussionen handlede om den menneskelige natur og dens bundethed i gudskabte lovmæssigheder. Nutidigt kan man sige, at man i renæssancen forsøgte at finde ud af, hvordan Gud havde programmeret mennesket, og hvilke tanke- og adfærdsmønstre der var naturlige.

Naturretsfilosofferne havde forskellige bud på naturrettens grundlæggende træk. Den hollandske filosof Hugo Grotius (1583-1645) mente, at mennesket havde nogle medfødte rettigheder. Dem definerede han som retten til liv, ejendom og en retfærdig behandling af øvrigheden.

Modsat mente den engelske filosof Thomas Hobbes (1588-1679), at mennesket på grund af sin grundlæggende selvopholdelsesdrift var et egoistisk væsen. I sig selv ville det betyde, at samfundet ville opløses i et brutalt kaos af alles kamp mod alle. Men mennesket var også et fornuftsvæsen. Derfor overlod det noget af naturrettens frihed til en hersker, der kunne skabe orden. Både Grotius og Hobbes gik ind for enevælden.

I grundbogen side 150 omtales John Locke (1632-1704). I *Two Treatises of Government* argumenterede han for, at menneskene var født lige, frie og uafhængige, samt at besiddelse af ejendom også hørte til de naturlige rettigheder. Mennesket ejede nemlig sit liv, sin frihed og gods. Locke var imod, at magten var samlet hos én person. *Almenvellet* – det fælles bedste, lovene – skulle afgøres af flertallet, der var udtryk for *folkeviljen*, og alt skulle være fælles for alle. Locke forestillede sig dog ikke, at alle – mænd og kvinder, rige og fattige – var lige i afgørelsen af, hvad der var almenvellet. Kun mænd, der havde gods, og som var frie, dvs. ikke var tyende, kunne deltage. Politisk frihed og ejendom blev i de følgende århundreder set som sammenhørende elementer.

Oplysningstiden

Montesquieu (1689-1755) (se grundbogen side 150) tildeles ofte æren for udformningen af tredelingen af magten i en lovgivende, udøvende og dømmende magt. Han var en af de markante filosoffer fra den såkaldte *oplysningstid*. Betegnelsen er karakteristisk, idet periodens filosoffer var optaget af at gå den overleverede viden efter i sømmene og så formidle den i "sandhedens og almenvellets" tjeneste.

En anden af de franske oplysningsfilosoffer var Condorcet (1743-94). Han var overbevist om, at mennesket ved hjælp af fornuften ville bringe sig selv og samfundet mod en ny og lykkelig "guldalder". For ham og andre oplysningsforfattere var trykkefriheden det centrale. Den forudsatte statsmagts tolerance. Allerede Locke havde talt for religionsfrihed, og at staten ikke skulle blande sig i folks tro. Staten havde dog ret og pligt til at påbyde bestemte normer, fx vedr. ægteskabet. Som den første stat i verden indførte USA med Uafhængighedserklæringen fra 1776 religionsfrihed.

Menneskets frihed skulle også sikres gennem rettigheder i forhold til staten. Et væsentligt punkt blev de borgerlige frihedsrettigheder, der mere højtideligt blev omtalt som den *personlige ukrænkelighed*. Den drejede sig først og fremmest om, at ingen måtte fængsles uden forudgående dommerkendelse. Et andet aspekt var ytringsfriheden, der især kom til udtryk i kravet om trykkefrihed.

Generelle menneskerettighederne

Det første delemne fokuserer på at skabe et internationalt kodeks med universelle menneskerettigheder og regler for krigsførelse (Genevèvekonventionerne). I forlængelse heraf giver delemne 2 eksempler på, hvordan det internationale samfund har etableret domstole, der kan dømme for krigsforbrydelser og forbrydelser mod menneskeheden.

Mens omdrejningspunktet i de to første delemner er de såkaldte politiske og borgerlige rettigheder (se grundbogen side 152), er de sociale og økonomiske rettigheder centrale i delemne 3. Det 4. delemne drejer sig om presset på menneskerettighederne, som den internationale terrorisme har skabt i 2000-tallet.

Frem til 1990'erne var terroren kendetegnet ved at være lokaliseret i et geografisk område, hvor målet kunne være ønsket om national selvstændighed som fx *ETA*, der bruger terror i kampen for et selvstændigt Baskerland. Andre terrorgruppers mål var at ændre styreformen, som fx de såkaldte røde terrorister som det vesttyske *Rote Armee Fraktion* eller højreekstremistiske terrorister, der kæmpede for at indføre en eller anden form for fascistisk og/eller racistisk styre som fx *White Aryan Resistance* i USA. Selv såkaldte religiøse terrorister opererede i bestemte lokaliteter som eksempelvis den japanske sekt *Aum Shinryko*.

Terrorismens nuværende internationale karakter har også betydet, at bekæmpelsen af den har ændret sig på flere måder, der har skabt et hidtil uset pres mod menneskerettighederne – også i stater, der har i årtier har holdt dem i hævd. Det skyldes for det første, at det i dag i højere grad er militæret – mod tidligere politiet – der sættes ind mod terroristerne. Internationaliseringen af terrorismen indebærer, at bekæmpelsen og det juridiske med dom og straf er frigjort fra den enkelte stat.

Om billederne

Grundbogen side 149

Magna Charta kommer af det latinske *magnus* (stor) og *charta* (papir, skrift eller brev). Baggrunden for *Det store Frihedsbrev* var Johan uden Lands mildest talt uheldige udenrigspolitik, hans efter adelens mening ublu beskatning af dem samt hans manglende evne til at holde ro og orden internt, der havde ført til borgerkrigsagtige tilstande.

En del af Magna Chartas 63 artikler satte grænser for kongens ret til at indkræve skat af adelen og sikrede deres retssikkerhed. Magna Charta blev revideret et par gange. Sidste gang i 1225.

Grundbogen side 151 tv.

Den amerikanske kunstner John Trumbull (1756-1843) berømte maleri af *Declaration of Independence*, der blev færdig i 1817.

Ved bordet står fra venstre: John Adams, USA's 2. præsident (1797-1801); Roger Sherman (1721-93), repræsentant for Connecticut; Robert R. Livingston (1746-1813, repræsentant for New York; Thomas Jefferson, USA's 3. Præsident (1801-09) og Benjamin Franklin (1706-90). Siddende ved bordet John Hancock (1737-93), repræsentant for Massachusetts og den første, der underskrev Uafhængighedserklæringen.

Rundt om sidder andre repræsentanter. Hvem de er, kan ses på www.quiz-tree.com/Declaration-of-Independence-Trumbull.html.

Grundbogen side 151 th.

Den franske kvinde Olympe de Gouze (1748-93) var skuespilforfatter i 1780'erne. Hendes *Erklæring om kvindens og den kvindelige borgers rettigheder* fra 1791 var en voldsom provokation, som bragte hende i miskredit. Da hun kritiserede en af revolutionens hovedmænd, Robespierre (1758-94), og talte imod henrettelsen af Ludvig 16. (konge 1774-93), havde magthaverne fået nok, og hun blev dømt til døden og guillotineret i 1793.

Grundbogen side 152

Den unge kvinde – symbolet på Frankrig – beundrer forfatningen med republikkens nye myndighedsinstanser (hjulet). Det nøgne væsen, der symboliserer anarki, vrede og jalousi, opfordres af den snu slange, han bærer om livet, til at dræbe kvinden. Men han forhindres af geni, der kæmper for republikken.

Grundbogen side 155

Slaget ved Solferino i Norditalien den 24. juni 1859 var det sidste og afgørende af de italienske uafhængighedskrige mod Østrig-Ungarn, hvor italienerne fik støtte af Frankrig. Slaget mellem de jævnbyrdige hære på hver omkring 120.000 soldater blev ekstremt blodigt. Tabene var enorme: ca. 17.000 mand på den fransk-italienske side og 22.000 østrigere. Tabene fik den franske kejser Napoleon 3. (1852-70) til at slutte fred den østrigske kejser Franz-Joseph 1. (1848-1916).

Grundbogen side 161

På hjemmesiden fra museet og mindehallen fra massakren i Nanjing www.nj1937.org/english/default.asp er der flere fotos og uddybende oplysninger.

Grundbogen side 179 og 180

Den amerikanske præsident Barack Obama (f. 1961) lovede under valgkampen i 2008, at han ville lukke Guantanamo-basen på Cuba, som en af sine første handlinger. Det er dog ikke så ligetil. Ingen lande er særligt interesserede i at modtage fangerne og få dem dømt eller frifundet.

Grundbogen side 185

Fra 1975-1979 var De Røde Khmerer skyld i, at ca. 1,7 millioner cambodjaneres død. De døde af sult, blev mishandlet til døde eller "blot" dræbt. Der skulle gå næsten 30 år, før retssagerne mod bødlerne kunne begynde. På det tidspunkt var mange af dem døde. I 2009 blev retssagen mod Kaeng Kek Eav, inspektøren for torturfængslet Tuol Sleng, indledt. Det menes, at han var ansvarlig for 14.000 drab.

Ekskursioner

Humanitetens Hus, Malmø (Svensk Røde Kors)

Drottningtorget

Tlf.: 0046-40326500

www.humanitetenshus.se

Materialieliste

Bøger

Bingley, Richard: *Terrorisme*, Flachs 2005

Om forskellige typer af terrorisme og terrorismens historie.

Blankholm, Torben: *Når krigen raser – regler, dilemmaer og konsekvenser*,

Dansk Røde Kors 2007

Om krigens love og konventioner.

Harding Sørensen, Mina: *Offer og bøddel – fakta og baggrund*, CDR Forlag 2001

Om torturens historie og om Verdenserklæringen om Menneskerettighederne.

Solet, Bertrand: *Tortur*, Malling Beck 2004

Om brug af tortur i Rwanda og Tyrkiet.

Villadsen, Jeppe: *Ret og vrang – om menneskerettighederne*, 2007

Om menneskerettighedernes historie siden 2. Verdenskrig.

Film, video, dvd

Børn og rettigheder – jagten på et godt liv, Easy Film, Alinea 2003

FN's konvention om børns rettigheder.

I Guds navn, DR2 2004

Om baggrunden for terroraktionen den 11. september 2001.

Internettet

Verdenserklæringen om Menneskerettighederne (den fulde ordlyd).

[http://www.menneskeret.dk/tema/tema+om+verdenserkl%c3%a6ringen/historie+og+baggrund/kilder+til+historien/verdenserkl%c3%a6ringen+om+menneskerettigheder+\(1948\)/verdenserkl%c3%a6ringen+-+dok](http://www.menneskeret.dk/tema/tema+om+verdenserkl%c3%a6ringen/historie+og+baggrund/kilder+til+historien/verdenserkl%c3%a6ringen+om+menneskerettigheder+(1948)/verdenserkl%c3%a6ringen+-+dok)

Om den japanske Enhed 731, der foretog forfærdelige eksperimenter med den kinesiske befolkning (eng.). www.unit-731.com

Danidas hjemmeside for børn og unge om ulande og ulandsbistand. www.u-web.dk/

Et stort antal tabeller og figurer, der giver oplysning om udvikling og tendenser i såvel rige som fattige lande. www.udviklingstal.dk

Om FN's otte 2015-mål. www.2015.dk